Asiantuntijalausunto tulevaisuusvaliokunnalle **13.3.2026**

Marko Lehti, Tutkimusjohtaja,
Tampere Peace Research Institute (TAPRI)
Tampereen yliopisto
marko.lehti@tuni.fi
0401901595

Moninapaisen maailmanjärjestyksen vaihtoehtoiset totuudet, maailmankuvat ja arvot

Teema: *Erilaiset totuudet: Miten maailmanjärjestyksen muutos nähdään muualla?*

Kysymys: *Valiokunta on kiinnostunut moninapaisen maailmanjärjestykseen liittyvistä vaihtoehtoisista totuuksista, maailmankuvista ja arvoista. Mitä meidän tulisi ymmärtää siitä, miten muuttuva maailmanjärjestys ymmärretään muualla? Entä miten kommentoisitte tulevaisuusselonteon muutostekijöitä ja skenaarioita tästä näkökulmasta?*

Johdanto

Vanha länsikeskeinen liberaalimaailmanjärjestys on häviämässä ja elämme keskellä muutosta, jota on luonnehdittu epäjärjestykseksi mutta myös paluuksi 1800-luvun suurvalta politiikan aikakauteen. Osa tarkkailijoista kuvaa muotoutuvaa maailmanjärjestystä moninapaiseksi, mutta osa kiistää moninapaisuuden ja puhuu uudesta kaksinapaisuudesta tai jopa uudesta Yhdysvaltain hegemoniasta. Toiset tarkkailijat taas tulkitsevat Yhdysvaltain hegemonian romahtaneen ja maailman siirtyneen transaktionalismin aikaan, jossa kansainvälisillä normeilla ja periaatteilla ei ole merkitystä eikä (väki)vallan käytöllä ole pidäkkeitä. Kaikki tarkkailijat tuntuvat kuitenkin hyväksyvän, että elämme peruuttamattoman muutoksen keskellä ja paluuta vanhaan vakaaseen maailmanjärjestykseen ei enää ole. Seuraavassa pyrin tarkastelemaan erilaisia tulkintaperspektiivejä ja muutostrendejä, joiden kautta voidaan hahmottaa tulevaisuuden skenaarioita.

Maailman järjestys on aina kompleksi, moninainen ja abstrakti tulkinta lukuisista rinnakkaisista ja risteävistä (valta)suhteista, normiregiimeistä, erilaisista käytänteistä ja toimijuuksista mutta myös hegemoniasta ja legitimiteetistä. Miten ymmärrämme maailmanjärjestyksen, on aina tulkinta. Tarkkailijan oma positio, hänen omat arvonsa ja valitsemansa teoriat vaikuttavat, millä tavoin asioita tulkitaan ja arvotetaan. Näkökulmien ja perspektiivien moninaisuus onkin tarpeellista, jotta ymmärtäisimme paremmin maailmanjärjestyksen muutoksia ja miten erilaisia tulkintoja ja odotuksia siihen kohdistuu. Moninaisten näkökulmien rinnakkainen tarkastelu auttaa paremmin ymmärtämään maailmanjärjestyksen joskus ristiriitaisia tendenssejä ja kehityskulkuja, mutta myös ymmärtämään erilaisista maailmankuvista ja arvoista nousevia tulokulmia. Politiikan toimijat ovat itse usein ristiriitaisia eikä heidän näkemyksiään tule pakottaa yhteen ahtaaseen viitekehykseen.

Miten ymmärrämme vallan ja hegemonian merkityksen maailmanjärjestyksessä. Perustuuko hegemonia materiaaliseen ylivoimaan, vai onko hegemonia enemmän normien ja arvojen hyväksyttävyyttä. Ero on suuri, koska jälkimmäisessä näkökulmassa legitimiteetin menetys rapauttaa järjestelmää, kun ensimmäisessä huomio on hegemonin, johtavan valtion, kyvyssä ylläpitää järjestystä. Jälkimmäinen näkökulma korostaa Yhdysvaltain johtavaa roolia ja kylmän sodan jälkeinen maailmanjärjestys on jatkumoa toisen maailmansodan jälkeiselle maailmanjärjestykselle. Jälkimmäisessä tulokulmassa viimeiset runsaat kolmevuosikymmentä näyttäytyvät liberaalin normatiivisen järjestyksen aikana, jossa rauha ja vauraus perustunut kansainvälisiin instituutioihin, demokratiaan, ihmisoikeuksien kunnioittamiseen ja vapaisiin markkinoihin. Olemme käännekohdassa tarkastelemme maailmanjärjestyksen muutosta kummasta perspektiivistä tahansa.

Terminologia, jota käytämme kuvaamaan maailmanjärjestystä, kertoo paljon viitekehyksestä ja arvoista eli siitä mikä nähdään parhaimpana järjestyksenä. Osa korostaa rauhaa ja vakautta, kun toinen tavoittelee oikeudenmukaisuutta ja kolmas korostaa kansallisen turvallisuuden ensisijaisuutta. Suurvaltojen johtajat ja tarkkailijat usein korostavat valtaa ja voimaa kaiken määräävänä, kuin pienempien valtioiden edustajat korostavat mielivaltaa sääntöleviä normeja.

Termit, joilla kutsumme kylmän sodan jälkeen muotoutunutta maailmanjärjestystä, kertovat paljon käyttäjänsä tulokulmasta. Kustummeko väistyvää järjestytä sääntöpohjaiseksi vai liberaalin normatiiviseksi vai läntiseksi vai pelkästään Yhdysvaltain hegemoniaksi kertoo paljon käyttäjästä. Suomessa on viime vuosina puhuttu pääsääntöisesti sääntöpohjaisesta maailmanjärjestyksestä, joka terminä korostaa pyrkimystä säilyttää vanha ja jossa muutos koetaan pääsääntöisesti kielteisesti. Näin ei ole kaikkialla. Tällä hetkellä menneen maailmanjärjestykseen perään haikaillaan pääosin vain Pohjois- ja Länsi-Euroopassa.

Liberaali maailma oli monin tavoin ristiriitainen, perustuen globaaliin eriarvoisuuteen ja länsimaisten arvojen universaaliuden vaatimukseen, mutta se myös ylläpiti kolmevuosikymmentä uskomusta yhteisistä pelisäännöistä, miten edistää rauhanomaisempaa maailmaa. Tuo sopimusjärjestelmä mahdollisti konfliktien sovittelun ja rauhanrakennuksen, mutta samalla loi rauhanrakennuksesta kontrollin ja alistamisen välineen. Haaste globaalista etelästä kasvoi vuosi vuodelta, ja tuo haaste on ollut yksi tekijä järjestelmän rapautumisessa. Esimerkiksi Yhdistyneiden Kansakuntien (YKn) legitimiteetti on globaalin etelän silmissä romahtanut. Toisaalta YK ja varsinkin sen yleiskokous on

edelleen koettu tärkeäksi foorumiksi tuoda esille oma länttä haastava näkemys. Saharan eteläpuolisesta Afrikasta tai Latinalaisesta Amerikasta maailmanjärjestyksen muutos nähdään välttämättömänä ja mahdollisuutena oikeudenmukaisempaan ja moninaisempaan maailmaan.

Autoritaaristen vallat varsinkin Kiina, Iran ja Venäjä mutta myös monet muut kuten autoritaarisuutta kohti liikkuneet demokratiat kuten Intia ja Turkki ovat viimeisen runsaan kymmenen vuoden aikana nousseet vahvasti haastamaan liberaalin maailman oikeutusta, sen valtarakenteita ja sen normiperustaa. Haastaminen näkyy esimerkiksi YKn eri toimielimien toiminnassa mutta näyttäytyy myös rinnakkaisten monenkeskisten yhteistyöelinten synnyllä – näistä merkittävin on BRICS. Autoritarismista on tullut houkutteleva vaihtoehto monen valtion eliitin mielissä rakentaa vaurautta ja vakautta sekä samalla varmistaa oman valtansa jatkuminen. Liberaalin maailmanjärjestyksen kulta-ajan normeja on toinen toisensa jälkeen haastettu. Haastaminen on ollut välillä näyttävää mutta usein myös osa arkipäiväistä monenkeskistä diplomatiaa. Tuloksena on noiden normien legitimiteetin ja merkityksen romahtaminen, vaikka ne virallisesti ovat edelleen olemassa. Tällaisia on esimerkiksi YKn Naiset, rauha ja turvallisuus ja yleensä ihmisoikeudet. Viimeisen vuoden aikana Yhdysvaltain hallinto on liittynyt tähän samaan ryhmään.

Vaikka monet autoritaariset suurvallat puhuvat mielellään globaalin etelän nimissä moninaisemman maailmanjärjestyksen puolesta, niin käytännössä muutosvoimat näyttävät kuitenkin johtavan uusiin eriarvoisuuden muotoihin, uudenlaisiin imperialismin ilmentymiin ja osallistavan kansalaisyhteiskunnan merkitystä korostavan maailmanjärjestyksen karkaamiseen yhä kauemmaksi. Näistä selvistä trendeistä huolimatta myös autoritaaristen valtojen kuten Venäjän ja Kiinan toimet koetaan globaalissa etelässä edelleen kolonialismin vinkkelistä ja ne saavat laajan tuen, koska ne nähdään lännen hegemonian vastaisina. Tämän takia Venäjän imperialistinen ja monin osin kolonialistinen sota Ukrainassa voidaan nähdä Afrikassa tai Latinalaisessa Amerikassa lännen kolonialismin vastaisena. Tämän takia Venäjän ja Kiinan vaikuttamispyrkimykset lankeavat otolliseen maaperään. Eurooppalaiset vallat eivät ole myöskään olleet valmiita ja kykeneviä ymmärtämään tätä ja rakentamaan tarinaa kolonialistisesta Venäjästä tai Kiinasta.

Vuosi 2025 oli käänteentekevä vanhan maailmanjärjestyksen kannalta. Trumpin hallinnon täydellinen irtiotto ja avoin liberaalien normien ja kansainvälisen lain haastaminen oli keikahduspiste, josta ei ole paluuta. Vanhan järjestelmän rakenteet eivät häviä hetkessä eivätkä ne korvaannu uudella globaalilla normijärjestelmällä, mutta maailma monimuotoistuu vääjäämättömästi, ja samoin näkemykset siitä, miten suhtaudutaan sotaan politiikan jatkeena ja mitä rauhan rakentamiseen tarvitaan. Monet autoritaariset ja populistiset johtajatkin, kuten presidentti Trump, puhuvat mielellään rauhasta, mutta heille rauha usein kaventuu kontrolliksi ja siitä tulee imperialistisen politiikan oikeuttaja.

Mikä termi kuvaa parhaiten uutta muotoutuvaa maailmanjärjestystä? Onko se moninapainen vai sittenkin edelleen yksinapainen vai kaksinapainen? Olisiko joku muu termi parempi? Valtakeskuksia korostava napaisuus ei tavoita muotoutuvan järjestelmän monikerroksellisuutta. Käytän itse termiä sirpaloitunut maailmanjärjestys, joka korostaa monia erillisiä rinnakkaisia ja usein ristiriitaisia tendenssejä.

Kriittinen, de-koloniaalinen tutkimus ylläpiti uskoa, että moninaistuva maailma on vääjäämättä oikeudenmukaisesti. Näin ei kuitenkaan automaattisesti ole. Monimuotoistuvassa maailmassa valtioiden väliset epätasa-arvot kasvavat, voima merkitsee enemmän kuin periaatteet ja kansalaisyhteiskunnan osallistuminen käy entistä vaikeammaksi. Sota ja kansanmurha normalisoituvat. Onneksi tämä ei ole koko kuva. Samaan aikaan globaalissa etelässä ja idässä paikalliset toimijat ovat yhä enemmän saaneet luottamusta siihen, että muutos on tehtävä ja omistettava paikallisesti – jopa siellä, missä kansalaisyhteiskunnan toiminta on autoritaaristen hallintojen rajoittamaa. Perinteiset ja uskonnolliset rauhanvälittäjät saavat arvostusta. Rauhaa ja rauhanrakentamista lähestytään monimuotoisemmin, yhdistellen paikallisia perinteitä, mutta myös hyödyntäen liberaaleja normeja, kuten ihmisoikeuksien kunnioitusta. Monet liberaalit instituutiotkin ja normit säilyvät mutta niiden merkitys muuntuu ja moninaistuu. Vaikka suurvaltain vallankäytön pidäkkeet ovat vähentyneet ja sodan käytön politiikan välineen höltyneet, maailma ei ole vain voimankäyttöä. Vanhoilla liberaaleilla instituutioilla ja regiimeillä on edelleen merkityksensä, vaikka ne ovatkin muuttuneet. Voimapolitiikan ja suurvaltojen rinnalla tarkastelen monenkeskisen yhteistyön muutosta. Turvallisuuden rinnalla haluan kiinnittää huomion myös rauhan erilaisiin ideaaleihin ja käytänteisiin.

Käyn seuraavaksi joitain trendejä ja perspektiivejä sirpaloituvaan maailmaan. Keskityn erityisesti erilaisiin tapoihin lähestyä monenkeskistä yhteistyötä, diplomaattista kanssakäymistä ja rauhaa, jotka ovat maailmanjärjestyksen keskeiset pilarit.

Miksi rauhasta tulee edelleen puhua?

Ihmisyhteisöt ovat aikojen alusta kyenneet väkivaltaan toisiaan kohtaan mutta myös luomaan käytänteitä ja vuorovaikutussuhteita, jotka ovat mahdollistaneet rauhanomaisen yhteiseloon. Jos näemme vain, miten voima(varat) ja häikäilemättömyys ovat oikeuttaneet väkivallan ja sorron, unohdamme, miten ihmisyhteisöt ovat olleet kykeneviä sopimaan ja luomaan yhteisiä pelisääntöjä.

YKn peruskirjassa 1945 todetaan, että YKn kansakuntien tahto on ”osoittaa suvaitsevaisuutta ja elää keskenämme rauhassa hyvinä naapureina, yhdistää voimamme kansainvälisen rauhan ja turvallisuuden ylläpitämiseksi, omaksua periaatteita ja luoda menettelytapoja, jotka takaavat sen, ettei asevoimaa käytetä muutoin kuin yhteiseksi eduksi”. Maailman politiikan hetkessä, jossa sotien määrä kasvaa, valtioiden väliset sodat lisääntyvät ja jossa pidäkkeet väkivallan käytölle ovat höltyneet, on tärkeää kysyä, miten eri toimijat pyrkivät edistämään kansainvälistä rauhaa.

Väistyvä liberaali maailmanjärjestys perustui pyrkimykselle kohti rauhanomaisempaa maailmaa ja uskoon, että se on saavutettavissa, jos vain edistetään demokratiaa ja ihmisoikeuksia ja valtiot sitoutuvat yhteisiin pelisääntöihin ja konfliktien sovitteluun YKn ja kansainvälisen lain puitteissa. Monet lisäsivät taloudellisen keskinäisriippuvuuden merkityksen. Tällaisen ajattelutavan juuret palautuvat aina valistuksen aikaan ja Immanuel Kantin ikuisen rauhan periaatteisiin. Liberaalin maailmanjärjestyksen periaatteisiin oli rakennettu vahva moraalinen velvoite edistää rauhaa ja aikakautta kuvaa rauhanrakennuksen ja välityksen institutionalisoituminen ja sen keskeinen merkitys

osana maailmanjärjestystä. Nuo mekanismit ovat edelleen olemassa, vaikka niiden legitimiteetti ja toimintakyky ovat heikentyneet. Maailman johtajat puhuvat edelleen rauhasta ja kertovat tavoittelevansa sitä, mutta on tärkeä kysyä, mitä rauhalla tarkoitetaan ja millä keinoin sitä tavoitellaan.

Sirpaloituvassa maailmassa rauhan merkitys on kaventunut ja se on saanut merkityksiä, joissa koetaan oikeutetuksi rakentaa rauhaa sodalla tai rauha perustetaan sotilaalliseen varustautumiseen tai pelotteeseen. Autoritaarisille toimijoille rauha samaistuu usein valtion vakauteen ja eliitin vallan turvaamiseen. Tällaisesta näkökulmasta vakauden ylläpitäminen voi oikeuttaa väkivaltaisen opposition kontrollin ja valvomisen rauhan nimissä. Autoritaarinen rauha ei siedä erimielisyyttä. Kansainvälisillä foorumeilla autoritaariset vallat lähestyvät rauhaa omasta näkökulmastaan.

Trumpilaisen Yhdysvaltin näkemystä voidaan kutsua transaktionalistiseksi. Siinä rauha kaventuu jonkinlaiseksi diileiksi ja rauhansopimuksiksi. Toisaalta Yhdysvaltain politiikassa rauhan edistäminen ja sota linkittyvät toisiinsa ja interventiota Iraniin perustellaan rauhan edistämisellä. Uhkaus, hämäys ja väkivalta nähdään rauhan rakennuksen keinoina.

Tämän päivän Euroopassa rauha kietoutuu yhä enemmän sotilaalliseen varustautumiseen, pelotteeseen, kokonaisvaltaiseen turvallisuuteen ja ylipäänsä varautumiskulttuuriin. Tulokulmaa kuvaa parhaiten termi ”aseellinen rauha”. Vielä muutama vuosi sitten EU:n päättäjät ja mielipidejohtajat näkivät itsensä maailmanrauhan tarjoajina ja EU palkittiin jopa Nobelin rauhanpalkinnolla sen roolista eurooppalaisen rauhan ja yhteiselon mahdollistajana kahden maailmansodan jälkeen. Nyt rauha alkaa olla unohdettu tulokulma EUn roolista puhuttaessa ja EU-Euroopassa omaa ja maailman tulevaisuutta tarkastellaan pääosin oman turvallisuuden näkökulmasta, mikä on kaventanut Euroopan kykyä kuvitella ja edistää vaihtoehtoisia maailmoja, omaa toimijuutta ja kriittistä uskoa rauhaan.

Rauhan voidaan ymmärtää käytänteinä ja suhteina, jotka vahvistavat ja ylläpitävät yhteyksiä ihmisten ja yhteisöjen välillä, joilla on eri näkökulmia ja erilainen ymmärrys maailmasta. Rauha koostuu silloin sekä epävirallisista että institutionaalisista käytännöistä, jotka mahdollistavat yhteiskuntien selviytymisen jatkuvasta vastakkainasettelusta huolimatta ilman väkivaltaista eskaloitumista. Se vaatii monimuotoisia toimijuuden muotoja, epävirallisia ja institutionaalisia, arkisia ja poliittisia. Tällainen agonistinen rauha on yhteiskuntien kykyä kohdata muita – myös niitä, joita pidetään vastustajina – väkivallattomin keinoin. Lisäksi rauha on kyky hyväksyä epätäydellisyys, epäjärjestys ja jatkuvat uhat maailmassa ilman tarvetta vastata aggressiolla. Rauha on silloin kykyä elää konfliktien kanssa ja se on muutostoimijuutta väkivaltaisen vastakkainasettelun hegemoniasta kohti väkivallatonta vastakkainasettelua. *Rauhan edistäminen ei siten kuuluu vain hyvin aikoihin, jolloin väkivallan varjo on kaukana, vaan sitä tulee aktiivisesti hahmottaa, rakentaa ja vahvistaa myös vaikeina aikoina, jolloin väkivallan ja aggression uhka on konkreettinen. Diplomaattinen kanssakäyminen ja monenkeskinen yhteistyö nousee tällöin maailmanjärjestyksen keskiöön.*

Onko monenkeskinen yhteistyö kriisissä?

Viimeisten vuosien aikana on Suomessa totuttu toistamaan, että monenkeskinen yhteistyö on kriisissä. Monenkeskinen yhteistyö oli vanhan väistyvän liberaalin maailmanjärjestyksen keskiössä, käynnissä oleva muutos vaikuttaa monenkeskiseen yhteistyöhön ja kansainvälisiin organisaatioihin, mutta vastaus kysymykseen ei silti ole yksiselitteinen. Monenkeskisyys on kriisissä ja sillä haastajia, mutta toisaalta monenkeskisyys kehittyy ja uusia muotoja syntyy. Liberaali monenkeskisyyden rinnalla on noussut ei-läntisten autoritaaristen toimijoiden foorumeja, joiden määrä on ylittänyt liberaalit foorumit. Liberaalit monenkeskiset käytänteet ja instituutiot ovat myös sitkeitä ja mukautuvia.

Monenkeskiset foorumit ja kansainväliset organisaatiot ovat paikka, joissa valtiot neuvottelevat ja sopivat yhdessä kansainvälisistä normeista ja regiimeistä. Monenkeskinen diplomatia mahdollistaa yhteiset pelisäännöt mutta myös yhteiset reaktiot kriiseihin. Monenkeskiset foorumit ovat myös paikka rakentavalla erimielisyydelle. Ne ovat alustoja, joissa suurvallat, keskisuuret vallat ja pienet valtiot kohtaavat ainakin näennäisen tasavertaisina ja täten ne mahdollistavat moniäänisyyden ja rakentavan haastamisen. Maailmanjärjestyksen kannalta monenkeskisen diplomatian toimintaedellytykset ovat keskeinen elementti. Liberaalin sääntöpohjaisen maailmanjärjestyksen perusta on ollut vahvasti monenkeskinen ja globaalia lähestymistapaa suosiva. Järjestyksen keskiössä on ollut YK mutta myös monet muut monenkeskiset organisaatiot ja foorumit. Samalla raja valtioiden ja kansalaisjärjestöjen välillä on hämärtynyt kuin kansalaisjärjestöjä on kuultu ja osallistettu eri prosesseihin. Ns. kansainvälinen ei-voittoa tavoittelemattomien organisaatioiden monenkeskinen sekotori on vahvistunut ja sen merkitys kasvanut.

Yksi osa tätä kenttää on kansainvälinen rauhanekosysteemi, joka liittää yhteen toimijoita YKstä ja EUsta aina paikallisiin rauhatekijöihin erilaisin yhteistyömuodoin. Tämä sektori on edelleen olemassa ja varsinkin ei-läntisten organisaatioiden ja monenkeskisten foorumien merkitys on kasvussa. Toisaalta YKn tai EUn legitimiteetti rauhanrakentajana on romahtanut. YK on suljettu ulos monista konflikteista ja siellä missä se on läsnä sen rooli kaventunut. YK toimijoiden on rakennettava paikallisesti uudelleen uskottavuutensa.

Kun YKn ja muiden globaalien organisaatioiden merkitys on kaventunut, on alueellisten organisaatioiden kuten ASEANin, Afrikan Unioin (AU)n tai Etelä-Amerikan valtioiden unionin (UNASUR) merkitys niin rauhan kysymyksissä mutta myös talouden alalla on korostunut. ASEANin mallia pidetty pitkään ideaalinen alueellisen rauhan ja vakauden ylläpitämiseksi. Viimevuosina on luotu uudenlaisia eri alueiden välisiä monenkeskisiä aloitteita kuten ASEANin ja Latinalaisen Amerikan maita Pacific Alliance tai ASEAN maiden Kiinan, Japanin, Etelä Korean, Australian, ja Uuden Seelannin taloudellinen kumppanuussopimus. ASEANin ympärille on vakiintunut myös muita laajempia alueellisia yhteistyöfoorumeita. Syvimmässä kriisissä alueellisista organisaatioista on ETYJ.

Uutena piirteenä monenkeskisessä maailmassa erilaisten monenkeskisten ad hoc ryhmittymien ja foorumien lisääntyminen. Tämä kertoo vakiintuneiden organisaatioiden kankeudesta ja kyvyttömyydestä toimia joustavasti. Esimerkkinä *ad hoc* ryhmittymästä on Ukrainan ystäväryhmä,

joka aika ajoin on ohittanut ja korvannut EUn. Tällaisissa ryhmittymissä on mahdollisuus ketteryyteen, mutta ne voivat luoda jännitteitä vakiintuneiden instituutioiden kanssa.

Viimeisen parin vuosikymmenen aikana on perustettu useita merkittäviä ei-läntisiä monenkeskisiä yhteistyöfoorumeita, joiden merkitys on koko ajan kasvamassa. Kiinalla on merkittävä rooli monissa näistä kuten esimerkiksi BRICS+, Shanghai Cooperation Organisation (SCO, 1996) ja Belt-Road Initiative (2013). Näitä organisaatioita ei tule tarkastella vain YK pohjaista järjestelmää haastavina vaan pohtia niiden merkitystä laajemmin. Esimerkiksi BRICSiä on usein lännestä tarkasteltu tehokkuuden ja toiminnan näkökulmasta, mutta BRICSin merkitys voidaan ymmärtää toisinkin. Se tuo yhteen maailman väkirikkaimmat ei-läntiset vallat, joista suurin osa on autoritaarisia tai autoritarismiin suuntaan liukuvia. Monet näistä valloista ovat toistensa kilpailijoita ja niiden välillä syviä jännitteitä ja vihollisuuksia. Valtoja yhdistää vain halu haastaa länsikeskeinen liberaali maailmanjärjestys. BRICSin merkitystä voidaan tarkastella keskinäisen kanssakäymisen näkökulmasta. Intian ja Kiinan kaltaiset keskenään erimieliset vallat kykenevät BRICSin puitteissa yhteistyöhön ja rajoitettuun kumppanuuteen. BRICS kertoo autoritääristen valtojen rajoitetusta halusta luoda vakautta ja välttää keskinäisiä konflikteja, mutta BRICSin toiminta ei muunnu aktiiviseksi kumppanuudeksi tai aktiiviseksi rauhanrakentamiseksi.

Yhdysvaltain suhde monenkeskisyyteen eroaa kaikista muista valloista ja se on ollut Trumpin toisen kauden aikana avoimen vihamielinen suhteessa perinteisiin organisaatioihin. Kiina ja Venäjä haastavat liberaalin normit mutta ovat edelleen sitoutuneita YKhon ja varsinkin Kiina rakentaa omia monenkeskisiä foorumeita. Trumpilainen Yhdysvallat näyttää kyseenalaistavan koko perinteisen monenkeskisen yhteistyön merkityksen. Yhdysvallat vetäytyy monenkeskisistä useista sopimuksista, organisaatioista ja on muuttunut YK:ssa tai ETYJissä liberaaleja normeja vastustavaksi toimijaksi. Presidentti Trumpin hallinto on ohittanut monenkeskiset organisaatiot niin rauhanprosesseissa (esim. YK) kuin sotilaallisissa operaatioissa (esim. NATO). Yhdysvallat toimii mielestään unipolaarisessa maailmassa, jossa voima ratkaisee, vaikka muuta vallat asenoituvat enemmän moninapaiseen järjestykseen. Monenkeskiset organisaatiot koetaan tehottomina ja jäykkinä ja globaalit agendat turhina ja väylinä Kiinan vaikutusvallan kasvulle. Osa Trumpia lähellä olevista asiantuntijoista puhuu valtiokeskeisemmän politiikan tärkeydestä, joka olisi monenkeskistä tehokkaampi ja jossa vastuut olisivat selvät. Trumpin luoma Board of Peace, joka on osin suunniteltu haastamaan YK johtoinen järjestelmä, on itsessään outo epäsikiö, joka ei ole varsinainen monenkeskinen organisaatio (se ei perustu valtioiden väliseen sopimukseen tai ymmärrykseen), vaan enemminkin Trumpilaisen maailmanpolitiikan uusi vallan instrumentti.

Maailma vailla sääntöjä?

Väistyvä liberaali maailmanjärjestys oli vahvasti normatiivinen sisältäen ajatuksen yksistä universaaleista periaatteista ja arvoista. Sitä on oikeutetusti syytetty kaksoisstandardeista ja tekopyhyydestä, mutta siinä järjestelmässä voimakkaimmatkin yrittivät perustella ja oikeuttaa toimiaan vallalla olevien periaatteiden mukaan. Yhdysvallat oli puolustamassa naisten oikeuksia Afganistanin interventiossa ja rakentamassa demokratiaa Irakissa. Onko maailma ilman

normatiivisia periaatteita ja moraalisia pidäkkeitä vaarallisempi ja ennakoimattomampi kuin liberaalimaailma kaikessa tekopyhyydessään?

Valtioiden voimankäytön pidäkkeet ovat viime vuosina höllentyneet. Venäjän hyökkäys Ukrainaan oli radikaali käänne, jota on seurannut useimpia rajallisempia valtioiden välisiä sotia mm. Intian ja Pakistanin, Azerbaidzanin ja Armenian, ja Pakistanin ja Afganistanin välillä. Israelin sotilasoperaatiollaan toteuttama laajamittainen kansanmurha Gazassa ilman selkeää kansainvälistä tuomiota tai boikottia kertoo vahvaa kieltään maailmanjärjestyksen muutoksesta.

Yhdysvaltain toiminta Trumpin toisen presidenttikauden aikana on tuonut uuden ulottuvuuden. USAn politiikka voi kuvata 1800-luvun kolonialistisen tykkivenediplomatian uudistamisesta 2020-luvulla. Operaatiot voivat olla rajoitettuja mutta USAn massiivinen taloudellinen ja sotilaallinen ylivoima tuo uhkailulle pontta. Metodia on eritavoin sovellettu Venezuelassa, Grönlannissa ja Iranissa. Yhteistä kaikille on moraalisten perusteluiden puuttuminen ja Yhdysvaltain taloudellisen etujen ja oikeuksien korostaminen. Niin näissä kolmessa tapauksessa kuin monissa rauhanprosesseissa, joihin Trump on sekaantunut niin geoekonomiset ja geopoliittiset intressit risteytyvät ja Yhdysvaltain oman edun ajaminen korostuu. Trumpin omin sanoin ainoa moraalinen pidäke on hän itse. Maailma ilman sääntöjä ja väkivallan pidäkkeitä on ennakoimaton ja siinä sotilaallinen kyvykkyys ja voima toimivat ainoina oikeutuksina.

Maailmanjärjestys on viime vuosina myös henkilöitynyt. Voimakkaiden autoritaaristen ja autoritarismiin kallellaan olevien johtajien nousu monissa suurissa valloissa mutta myös pienemmissä kuvaa hyvin tilannetta. Maailmanpolitiikka kiteytyy Kiinan Xi'n, Venäjän Putiniin, Intian Modiin, Turkin Erdoganiin ja Yhdysvaltain Trumpiin henkilöinä. Henkilökeskeisyydessä on henkilökultin piirteitä. Kansallinen ja henkilökohtainen menevät yhä enemmän sekaisin. Puhutaan myös kleptokratiasta, jossa johtajien oman vaurauden ja maineen rakentaminen kietoutuu osaksi johtajuutta. Tuloksena vallan korruptoituminen, jossa johtajien kollektiivinen vastuu hämärtyy. Tällainen henkilöitynyt maailmanjärjestys korostaa impulsiivisuutta, yleisten kaikkia sitovien sääntöjen puuttumista ja voiman käytön kaikkivoipaisuutta. Tältä osin maailmanjärjestys muistuttaa 1700-luvun valistuneen itsevaltiuden aikaa, jossa sotien oikeutuksen keskiössä oli valtiaiden kunnia.

Viimeisen vuoden aikana tapahtunutta muutosta ei kuitenkaan tule liioitella. Maailmassa valtaosa toimijoista suosii vakautta ja ennustettavuutta. Kylmän sodan ideologinen vastakkainasettelu jakoi maailman erillisiin järjestelmiin, mutta globalisoituneessa maailmassa niin liberaalit demokratiat kuin autoritääriset vallat ovat osa samoja markkinoita. Ilmastonmuutokseen tai terveyteen liittyvät ongelmat koskettavat kaikkia ja vain osa valloista kiistää niiden merkittävyyden. Lisääntyneet konfliktit ja sodat peittävät sen tosiasian, että tavaroiden virta ja ihmisten kanssakäyminen jatkuu ja palautuu häiriöiden jälkeen. Suurvallat eivät yksinään pyöritä maailmaa eikä geopolitiikka määritä kaikkea. Rauhaa rakennetaan paikallisesti – ei globaalisti. Arkipäivän ylirajainen yhteistyö toimii edelleen ja sen yhä moninaisempaa. Samalla globaali painopiste on siirtynyt pois Euroopasta, jonka rooli ja kyvykkyys globaalina toimijana kaventuu. Kehitystä kiihdyttää Euroopan kääntymien sisäänpäin maiden keskittyessä varustautumiseen ja turvallisuuteen.

Miten ymmärrämme dip**lomaattisen** kanssakäymisen ja kumppanuuden?

Kun puhumme muuttuvasta maailmanjärjestyksestä, on hyvä tarkastella miten eri tavoin diplomaattinen kanssakäyminen ja kumppanuus voidaan ymmärtää. Diplomatiassa on tärkeää, miten kohdata erimielisyys ja toiseus ja miten luodaan suhteita ja luottamusta. Käyn läpi ohessa neljä erilaista tapaa ja, vaikka monet toimijat ovat kykeneväisitä erilaisiin tapoihin, usein yksi näkökulma korostuu.

Liberaali tai paremminkin sääntöpohjainen tulokulma kanssakäymiseen on nähnyt kumppanuuteen juridisen sitoumuksen kaltaisena. Arvopohjaisen sitoutumisen on ajateltu vahvistavan suhdetta ja rakentavan syvää luottamusta. Hyvä esimerkki miten NATO kumppanuus on yleisemmin Euroopassa ajateltu. Transatlanttinen kumppanuus on kuitenkin vahvassa murroksessa. Transatlanttista yhteisöä on kuvattu vuosikymmeniä turvallisuusyhteisöksi, jossa vallitsee keskinäinen luottamus kaikkien keskinäisten kiistojen rauhanomaiseen käsittelyyn. Nyt tämä luottamus on järkkynyt. Grönlannin tapauksen jälkeen Yhdysvallat on nähty yhä enemmän myös uhkana Euroopan turvallisuudelle. Euroopan johtajien kommentit Yhdysvaltain toimista ja sodista kertovat karua kieltä. Erimielisyyttä ei uskalleta ilmaista avoimesti ja se peitellään. Keskinäinen luottamus on mennyttä, vaikka arjen puolustusyhteistyö jatkuukin.

Transaktionaalisuudesta on puhuttu viime aikoina paljon. Käytännössä se edustaa edellisen vastakohtaa. Kaikesta voi sopia ja kaikkien kanssa voi sopia mutta diilit eivät luo kumppanuuksia, velvoitteita tai luottamusta. Diplomatia on aina osin transaktionaalista mutta Trumpilaisen diplomatian on kuvattu olevan lähes yksinomaan transaktionaalista.

Agonistinen näkökulma korostaa kykyä luoda diplomaattista kanssakäymistä toisin ajattelevien ja erilaiset arvot omaavien maiden välillä. Keskeistä on nähdä potentiaaliset vihollliset vain poliittisina vastustajina. Agonismi on erimielisyyden sietämistä ja elämistä sen kanssa ilman eskaloitumista väkivaltaiseksi konfliktiksi. Diplomatia on usein lähtökohtaisesti agonistista. BRICS on hyvä esimerkki agonistisesta monenkeskisestä foorumista. YK:n turvallisuusneuvosto toimii nykyisellään edelleen agonistisesti, vaikka vastakkaisasettelu pysyvien jäsenten kanssa on lisääntynyt. Erinomainen esimerkki toimivasta agonistisesta diplomatiasta ja monenkeskisestä yhteistyöstä on ETYK:in kokous Helsingissä 1975 ja siellä saavutettu päätösasiakirja, jota pohjustettiin ja valmisteltiin parin vuoden ajan, idän ja lännen diplomaattien kesken.

Konfutselainen perspektiivi avaa toisenlaisen näkökulman ymmärtää suhteet sosiaalisen olemassa olemisen perustana. Konfutselaista tulokulmasta kaikki ovat suhteessa kaikkiin mutta suhteet ovat kuin veteen heitetyn kiven kertautuvat aallot. Suhteet jakaantuvat keskeisiin ja vähemmän keskeisiin läheisyyden ja tärkeyden mukaan, mutta suhteiden monimutkainen verkosto on koko ajan keskinäisriippuvainen ja alati muuttuva. Suhteiden perustana ei ole sopimus, vaan miten niitä ylläpidetään. Erimielisyyttä kunnioitetaan ja omaa asemaa vahvistetaan laajentamalla suhteiden verkkoa ja suhteita manipuloimalla. Konfutselaista tulokulmaa ei tule idealisoida ja se mahdollistaa niin kuin muutkin väärinkäytön ja alistamisen. Tallaisestä näkökulmasta transaktionalismi näyttäytyy atomistisena ja liberaalisopimuskeskeisyys luottamuksen puutteena. Diplomaattisille suhteilla on enemmän harmaita ja liukuvia sävyjä. ASEANia ja ASEANin alueellisia foorumeita voi pitää

konfutselaisina monenkeskisinä foorumeina. Kiinan ulkopolitiikan moninainen kahdenkeskisyys (multi-bilateral) on hyvä esimerkki konfutselaisesta diplomatiasta.

Suomi globaalina muutostoimijana

Tuleeko Suomen vain sopeutua ja pyrkiä varautumaan uhkaaviin muutoksiin vai voisiko myös Suomi olla globaalimuutostoimija? Kanadan pääministeri Carney puhui Davosin Talousfoorumissa tulevan moninaisen maailman rakentamisesta ja arvopohjaisesta toimijuudesta tavalla, joka haastaa suurvaltakeskeisyyden mutta vain kansallisia intressejä korostavan tulokulman, jossa atomistinen linnoittautuminen näyttäytyy pelastuksena. Carney korosti keskisuurten valtojen toimijuutta ja kykyä luoda vuorovaikutuksellisia suhteita myös niiden kanssa, joiden kanssa samoja arvoja ei jaeta, mutta samalla omista arvoista kiinni pitäen. Suomi ei ehkä ole keskisuuri vaan pienivaltio, mutta sama Carneyn kehotus hyväksyä muutos ja toimia turvallisten viitekehysten ulkopuolella koskee Suomeakin. Maailmanjärjestyksen kehityksessä on paljon trendejä, jotka eivät ole suosiollisia pienille valtioille ja jotka korostavat raakaa voimaa ohi yhteisesti sovittujen periaatteiden. Suurvaltojen valta on brutaalimpaa, mutta ne eivät luo yksinään maailmanjärjestystä. Pienellä valtiolla on toimijuutensa ja kykynsä toimia muutosvoimana. Carneyä mukailen omiin arvoihin uskominen, arkipäivän diplomatian käytänteet ja luova kumppanuuksien rakentaminen ovat keskeisiä välineitä muutokselle. Kaikki reformit eivät ole virallisia vaan vähittäisiä muutoksia diplomatian käytänteissä.

Kun EUn rooli globaalitoimijana heikkenee ja luottamus ja yhteinen arvopohja on kadonnut transatlanttisesta yhteisöstä, Suomen lähin viiteryhmä on Pohjoismaat. Pohjoismaat ovat yhdessä merkittävä ryhmittymä ja sen globaalisti tunnettu. Pohjoismailla on edelleen positiivinen maine maailmalla. Globaalit kumppanuudet globaalin pohjoisen ja globaalin etelän maiden välillä ovat tärkeitä, kun rakennetaan moninaisempaa maailmanjärjestystä.

Ukrainan sodan päättyminen tavalla toisella tulee olemaan eurooppalaisesta näkökulmasta merkittävin käännekohta. Rauha tulee vaatimaan sotilaallisia takuita ja Putinin Venäjän imperialistisen aggressiota oikeuttavan politiikan loppua, mutta myös kykyä ajatella eurooppalainen turvallisuus uudella tavoin. Ukrainan sota on kaventanut Euroopan globaalia roolia mutta monenkeskisyyden merkitykseen palauttaminen eurooppalaisen rauhan perustaksi voi muuttaa tilannetta.

Yhteenveto: muutostrendit

Ovatko yllä mainitut trendit pitkäkestoisia ja vahvistuvia? Ainoa mikä on selvää, että vanha maailmanjärjestys on mennyttä, mutta muutos on osin liukuvaa ja vähittäistä. Yhden totuuden maailmanjärjestyksen sijaan meidän täytyy ajatella maailmanjärjestystä moninaisena ja ymmärtää vaikka ei aina hyväksy erilaisia näkökulmia. Trendien tunnistaminen on myös tärkeää, että niitä voidaan haastaa, mutta muutostoimijuus vaatii uskallusta haastaa ja olla erimieltä. Nostan lopuksi

esiin neljä keskeistä kysymystä, jotka paljolti ratkaisevat, miltä maailmanjärjestys näyttää 10-20 vuoden päästä ja miten ihmiskunta kykenee vastamaan erilaisiin globaalein haasteisiin.

1) Monenkeskisyys: YK pohjainen globaali monenkeskisyys on legitimiteettivajeessa mutta se on myös sitkeä. Monenkeskinen yhteistyö näyttää edelleen kehittyvän ja moninaistuvan. Keskeisiä kysymyksiä ovat, *miten erimielisyys muutetaan voimavaraksi, miten monenkeskisen yhteistyön eri foorumit ja kansainväliset organisaatiot ovat kykeneväisiä yhteistyöhön ja koordinoituun toimintaan ja miten vältetään eri alustojen väliset konfliktit*.
2) Arvopohjaisuus: Aiempi normatiivinen yhdenmukaisuus ja sen tuoma moraalinen varmuus, mitä rauhan edistämiseen tarvitaan, on mennyttä. Uusi moninaisuus kutsuu jokaista pohtimaan, mitä rauha itse kullekin meistä tarkoittaa ja miten kunnioitamme toisten erilaisia näkemyksiä. Keskeisiä kysymyksiä ovat, *miten monimuotoistuvassa maailmassa demokratiat vastaavat autokraattisten valtioiden aggressioon omilla ehdoin ja omiin arvoihin tukeutuen mutta miten mahdollistetaan ei-hegemonista, pluralistista monenvälisyyttä, joka mahdollistaa vuoropuhelua eri arvojärjestelmien välillä.*
3) Rauhanrakennus: Muuttuvassa ja moninaistuvassa maailmassa rauhanrakennus tulee ajatella uudella tavalla. Tämä merkitsee liberaalin rauhanrakennuksen episteemisen ja normatiivisen varmuuden hylkäämistä. Transaktionalistiset diilit voivat luoda mahdollisuuksia, mutta kestävä rauha vaatii myös paikallista toimijuutta ja laaja-alaista yhteiskunnallista osallisuutta. Keskeinen kysymys on, *miten mahdollistetaan toimijuuden moninaisuus sirpaloituvassa maailmassa*.
4) Tulevaisuususko: Vanhan maailman kuollessa, hirviöiden ajassa, on tärkeää kysyä, *miten vahvistaa kykyä nähdä tavanomaisen ja pelon lamauttaman nykyhetken tuolle puolen, kykyä kuvitella vaihtoehtoisia tulevaisuuksia.*